

УДК 37.01

*Козира Василь Миколайович,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри змісту та методик
навчальних предметів ТОКІППО*

ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ

Навчання без міркування – марна праця

Конфуцій

Сучасне інформаційне суспільство — період високих технологій, що потребує «всебічно розвинену, здатну до критичного мислення цілісну особистість, патріота з активною позицією, інноватора, здатного змінювати навколишній світ та вчитися впродовж життя». На цьому акцентується увага у «Концепції Нової української школи».

Сучасна модель освіти націлена на досягнення основної мети — розвиток особистості учня через призму формування життєво-необхідних компетентностей. Впровадження гуманістичної парадигми освітнього процесу веде до певної зміни ролі й функцій вчителя, зростання його самостійності на етапі прогнозування, конструювання й організації навчально-виховного процесу, що приводить відповідно до підвищення відповідальності за результати своєї праці. Нові вимоги ставлять за практично значущу мету діяльності вчителя не управління процесом засвоєння учнями знань, а педагогічний супровід формування компетентної особистості.

Навчання може стати основою для формування компетентностей учня за умови підбору доцільних предметних методів та поєднання їх з активними технологіями навчання. Однією з них є *технологія розвитку критичного мислення*.

Технологія розвитку критичного мислення – це проект співпраці вчених та вчителів усього світу. Вона була запропонована у 90-і роки 20-го століття

американськими вченими К.Мередит, Ч.Темпл, Дж.Стіл як особлива методика навчання, що містить одну з відповідей на запитання: «Як вчити мислити?»

У вітчизняну педагогіку технологія перейшла близько десяти років тому. Сьогодні науковці та вчителі в Україні використовують методи та стратегії технології розвитку критичного мислення, узагальнюють теоретичні положення та набувають власний практичний досвід. Серед них можна виділити Н.Дементієвську, О.Пометун, О.Тягло, С.Терно та ін.

Згідно з тлумачним словником української мови, мислити – означає міркувати, зіставляти явища об'єктивної дійсності, роблячи висновки.

Мислення є складним психологічним і соціально-історичним феноменом, предметом комплексних, міждисциплінарних досліджень. Мислення, на відміну від інших процесів життєдіяльності індивіда, відбувається відповідно до певної логіки й виникає в проблемній ситуації. У структурі мислення можна виділити такі розумові операції: порівняння, аналіз, синтез, абстракцію, узагальнення, конкретизацію, класифікацію й систематизацію та ін.

Мислення поділяють на творче й критичне. Учені визначають творче мислення як мислення, результатом якого є відкриття принципово нового чи удосконаленого рішення того або іншого завдання, а критичне мислення – це перевірка запропонованих рішень з метою визначення галузі їх можливого застосування. Творче мислення спрямоване на створення нових ідей, а критичне виявляє їх недоліки та переваги. Для ефективного вирішення завдань необхідні обидва види мислення.

Поняття «критичне мислення» використовується в методичній літературі вже більше п'ятдесяти років. У 1956 році американський педагог Б. Блум розробив таксономію пізнавальних здібностей і вперше ввів поняття «критичне мислення» як мислення вищого рівня. Це поняття дуже різнобічне і спеціалісти різних галузей освіти трактують його по-різному.

З точки зору філософії, критичне мислення – це вміння логічно мислити та аргументувати, вміння спілкуватися, вести дискусію. О. Тягло називає його

«просунутою сучасною логікою».

З точки зору психології, критичне мислення - це таке мислення, яке має певні характеристики (ознаки): глибину, послідовність, гнучкість, швидкість, самостійність. Критичне мислення має таку структуру:

- сприйняття інформації з різних джерел;
- розуміння інформації, вибір власної точки зору;
- порівняння з іншими точками зору;
- вибір аргументів на підтримку обраної позиції;
- прийняття оптимального рішення на основі доказів.

Під критичним мисленням професор Пітер А. Фачоне розуміє цілеспрямовану, саморегулюючу систему суджень, що застосовуються для інтерпретації, аналізу, оцінки й формулювання висновків, а також для пояснення доказових, концептуальних, методологічних, критеріологічних або контекстуальних розмірковувань, на яких сама система суджень заснована. Критичне мислення важливе як інструмент для дослідження. Це складний процес творчого переосмислення понять та інформації. Це активний процес пізнання, який відбувається одночасно на декількох рівнях. Адже знання, що їх засвоює критично мисляча людина, постійно диференціюються й систематизуються з точки зору ступеня їх істинності, вірогідності, достовірності [4].

Критичне мислення – це мислення вищого порядку; воно спирається на отриману інформацію, усвідомлене сприйняття власної розумової діяльності в оточуючому інтелектуальному середовищі. Однак рівень критичності визначається не тільки запасом знань, а й особистісними якостями, установками, переконаннями. Критичність особистості повинна бути напрямлена перш за все на самого себе: на аналіз і оцінку своїх можливостей, особистісних якостей, вчинків, поведінки в цілому.

Виходячи з цих та інших підходів, метою технології розвитку критичного мислення є формування умінь та навичок:

- логічно мислити та аргументувати;
- урівноважувати свою та інші точки зору, формувати власну позицію;
- відкрито спілкуватися, впевнено вести дискусію;
- переоцінювати та переосмислювати інформацію;
- самостійно здобувати знання;
- приймати виважені рішення.

Інноваційна значущість технології розвитку критичного мислення полягає у характері взаємовідносин всіх учасників навчально-виховного процесу в школі: створюється особлива атмосфера взаємодовіри та взаємоповаги; використовуються стилі спілкування на основі партнерства та захоплення спільною творчою діяльністю; вчитель не навчає, виховує чи розвиває, а співпрацює з учнями, навчаючись і самовдосконалюючись разом з ними.

Для того щоб учні могли мислити критично, важливо, щоб учитель розвивав у них низку важливих якостей, серед яких Д. Халперн виділяє [5]:

1. Готовність до планування. Оскільки думки часто виникають хаотично, важливо упорядкувати їх, вирішити, у якій послідовності їх викласти. Упорядкованість думки – ознака впевненості.

2. Гнучкість. Якщо учень не готовий сприймати ідеї інших, він ніколи сам не зможе стати генератором ідей. Гнучкість дозволяє почекати з винесенням судження, поки учень не буде мати різноманітну інформацію.

3. Наполегливість. Часто, зіштовхуючись з важкою задачею, учні вирішують відкласти її розв'язування на невизначений час. Учителю слід виробляти наполегливість у напруженні розумових сил, тоді учні обов'язково досягнуть вищих результатів навчання.

4. Готовність виправляти свої помилки. Людина, що критично мислить, намагатиметься не виправдати свої неправильні рішення, а зробити правильні для себе висновки, скористатися помилкою для продовження навчання.

5. *Усвідомлення.* Це дуже важлива якість, що передбачає уміння спостерігати за собою в процесі розумової діяльності, відслідковувати перебіг міркувань.

6. *Пошук компромісних рішень.* Важливо, щоб ухвалені рішення могли сприйняти інші люди, інакше ці рішення так і залишаться на рівні висловлювань.

Основне завдання вчителя – сформувати особистість, яка мислить критично, зокрема:

1. Здатну сприймати думки інших критично, виявляти здатність прислухатись до цих думок, оцінювати й аналізувати їх щодо розв'язання поставленої проблеми.

2. Компетентну, яка прагне до аргументації прийнятого нею рішення на основі життєвого досвіду, фактів з життя та знання справи.

3. Небайдужу у сприйнятті подій, яка виявляє інтелектуальну активність у різних життєвих ситуаціях, здатну зайняти активну позицію у конфліктних ситуаціях.

4. Має власну думку, прислуховується до критики на свою адресу, може протиставити свою думку думкам інших або не погодитися з групою.

5. Допитливу, яка здатна проникнути в сутність проблеми, глибину інформації.

6. Чесну саму із собою, яка перемагає сумніви і якою неможливо маніпулювати.

7. Здатну до діалогу і дискусії, яка вміє вислухати думки інших, з повагою ставитись до цих думок, переконливо доводити свою позицію.

Розпочинаючи роботу за технологією формування і розвитку критичного мислення, вчитель має усвідомлювати, що навчити учнів мислити критично з першого уроку неможливо. Критичне мислення формується поступово, воно є результатом щоденної кропіткої роботи вчителя й учня, із уроку в урок, з року в рік. Не можна виділити чіткий алгоритм дій учителя та учнів. Однак можна

виділити необхідні умови, створення яких здатне спонукати і стимулювати учнів до критичного мислення. Головними з них є:

1. *Час.* Учні повинні мати достатньо часу для збору інформації за заданою проблемою, її обробки, вибору оптимального способу презентації свого рішення. Робота з формування критичного мислення може вестись не тільки на уроці, а й у позаурочній діяльності.

2. *Очікування ідей.* Учні повинні усвідомлювати, що від них очікується висловлення своїх думок та ідей у будь-якій формі, їх діапазон може бути необмеженим, ідеї можуть бути різноманітними, нетривіальними.

3. *Спілкування.* Учні повинні мати можливість для обміну думками. Внаслідок цього вони можуть бачити свою значущість і свій внесок у розв'язання проблеми.

4. *Цінування думок інших.* Учні повинні вміти слухати і цінувати думки інших. При цьому вони мають усвідомлювати, що для знаходження оптимального розв'язання проблеми дуже важливо вислухати всі думки зацікавлених людей, щоб мати можливість остаточно сформулювати власну думку з проблеми, яка може бути скоригована «колективною мудрістю».

5. *Віра в сили учнів.* Учні повинні знати, що їм можна висловлювати будь-які думки, мислити поза шаблоном. Вони мають бути впевнені, що можуть внести свою «цеглинку» у зведення «будинку», яким є розв'язання проблеми. Учитель повинен створити середовище, вільне від жартів, глузувань.

6. *Активна позиція.* Учні повинні займати активну позицію у навчанні, отримувати справжнє задоволення від здобування знань. Це стимулює їх до роботи на складнішому рівні, до прагнення мислити нестандартно, критично, толерантно поводити себе під час проведення дискусій [1].

Існує багато методів і стратегій, які можуть бути використані вчителем для формування навичок критичного мислення учнів. Серед них: «Розминка», «Асоціативний куш», «Обери позицію», «Прес», «Різнокольорові капелюшки», «Мозковий штурм», «Рюкзак», «Дискусія», «Розумне читання», «Сенкан»,

«Есе», «Діаграми Ейлера», «Дерево рішень», «М-таблиці», «Кластери», «Мікрофон» та ін.

Отже, вчителю необхідно самому оволодіти технологією критичного мислення, новими стратегіями, осмислити й реорганізувати зміст навчального матеріалу підручників, вибрати й застосовувати доцільні методи, засоби і прийоми навчання, які сприятимуть розвитку критичного мислення кожного учня, формуванню творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Вукіна Н.В., Дементієвська Н.П., Сущенко І.М. Критичне мислення: як цьому навчати: Науково-методичний посібник / За наук. ред. О.І.Пометун. – Харків, 2007. – 190 с.
- 2 Технології розвитку критичного мислення учнів / Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д.; наук. ред., передм. О.І.Пометун. – К. : Плеяда, 2006. – 220 с.
- 3 Терно С. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії / С. О. Терно: [посібник для вчителя]. — Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. — 70 с.
- 4 Фачоне П. Критическое мышление: отчёт об экспертном консенсусе в отношении образовательного оценивания и обучения / [Електронний ресурс].Режим доступу:
<http://evolkov.net/critic.think/basics/delphi.report.html>.
- 5 Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: Питер, 2000. – 512 с.
- 6 Чарльз Темпл, Джінні Стіл, Курт Мередіт. Методична система "Розвиток критичного мислення у навчанні різних предметів" (Підготовлено для розвитку критичного мислення) / Посібник I-IV, Науково-методичний Центр розвитку критичного та образного мислення: Інтеллект, 1998. - 32 с.